

УДК 78.1Ф; 78. 2і
DOI 10.32782/2310-0583-2023-51-08

ГЕНДЕРНА СПЕЦИФІКА МИСТЕЦЬКОЇ ТВОРЧОСТІ АНТИЧНОГО КИТАЮ

Чан Юань – аспірантка кафедри історії музики, Львівська національна музична академія імені М.В. Лисенка
<https://orcid.org/0000-0001-7060-430X>

Проблематика дослідження жіночої творчості від найдавніших часів до сьогодення щоразу активніше постає предметом вивчення сучасних українських і світових науковців. У статті висвітлено аспекти художньої та музичної творчості мисткинь античного Китаю та виявлено найталановитіших постатей, що в історії розвитку китайського мистецтва мали важливий вплив. У дослідницькому процесі використано комплекс методів, серед яких пріоритетними стали джерелознавчий, пошуковий, музикознавчий. Гендерна специфіка композиторської та виконавської творчості вивчається в аспектах жанрової специфіки, елементів музичної мови, особливостей виконання в працях С. Павлишин, М. Перепелиці, Т. Молчанової, О. Бебечко, М. Шмідта [7], А. Ломакса, Д. Вуцбаха, китайських авторів Цю Діфань, Сун Фанфанг та ін. Використано опрацювання давніх переказів Китаю Фен Ченцзюнь [4], Лі Даюнь [3], думки філософів Лао-цзи [7] і Конфуція [6]. З'ясовано внесок античних музиканток Китаю в розвиток гри на музичних інструментах з групи струнних щипкових; відмінності осмислення в Західній Європі і на Далекому Сході думок про походження музики, її естетичну сутність, емоційний вплив, поняття «компонувати музичні твори». Виявлено постаті найвидатніших жінок-мисткинь античного Китаю в сфері поетичного, танцювального, образотворчого мистецтва, музично-виконавської та композиторської творчості, досліджено їх мистецькі досягнення. Узагальнено впливи композиторської творчості і виконавської діяльності античних музиканток на подальший розвиток китайського національного музичного мистецтва та інструментальної культури. Підсумування композиторських і виконавських здобутків античних музиканток дає можливість стверджувати про доволі важливе, поряд із чоловіками, їх значення в розвитку національної музики: в створенні неперевершених за красою мелодій і технічно складних віртуозних творів, яких дотепер долучають до скарбниці китайської музики, у знаному збагаченні ритмічної складової, в розширенні кількості щаблів пентатонного ладу.

Ключові слова: гендер, мисткиня, творчість, композитор, komponувати, виконавець.

Виклад основного матеріалу. З метою виявлення постатей найвидатніших мисткинь античних часів, що зробили важливий вплив у наступний розвиток художнього та культурного життя Китаю, необхідним стало проведення історичного екскурсу. Його здійснення посприяло засвідченню існування в Піднебесній державі талановитих жінок, творча діяльність яких ще в часи античної доби була визнаною і високо оціненою. З позиції осягнення гендерної специфіки творчості китайських мисткинь важливим постає розуміння важливості їх здобутків, досягнутих в умовах глибоко вкоріненої жіночої дискримінації, коли роль жінок у культурному та мистецькому житті Китаю в порівнянні із визнанням ролі чоловіків упродовж багатьох віків нівелювалась і недооцінювалась. Тим значнішими виявляються досягнення китайських мисткинь, імена яких тривало залишались в затінках історичного знання.

Мета статті – виокремити найпоказовіші персоналії та розглянути гендерну специфіку мистецької творчості античного Китаю.

Для прикладу, в античній Греції, коли усі мистці – і чоловіки, і жінки були рівноправними і вільними громадянами полісу, свідомість людей

зумовлювалась впливом особливої ролі мистецтва, а поезія, музика та спів були невід'ємною частиною їх існування та виховання. Вже тоді, у вільному античному суспільстві серед жінок вперше почали виділятися перші талановиті мисткині, що залишили в історії розвитку світового мистецтва важливий слід. Серед визначних поетес античної доби найдавнішою постає Сафо з острова Лесбос (1630–1870 рр. до н.е.). Відомо, що вона навіть організувала в храмі Артеміди спеціальну школу для дівчат «Дім муз», у якій їх навчали співу, танців і гри на музичних інструментах. Автор життєписів античних поетів, німецький історик, архівіст і багатолітній завідувач однієї з найстаріших бібліотек Німеччини (у Вюрцбурзькому університеті, де зберігалась значна кількість давніх манускриптів) Міхаель Шмідт (1736–1794) повідомляв, що кожна з учениць цієї школи Сафо зобов'язувала привозити зі свого рідного міста пісні, тексти яких вона використовувала в своїх одах [1]. Оди Сафо відзначались особливо тонким змалюванням навколишньої природи, а сила її поезики приховувалась у пристрасних описах щирих почуттів.

Широко відомими і високошанованими поетесами античної Греції були прославлена Плутархом за ліричні застольні пісні Праксилла з міста Сікіон (близько 450 р. до н. е.) та Корінна з міста Танагра (VI ст. до н. е.). Праксилла стала відомою створенням витончених ліричних пісень, мистецтва складання яких вона навчала Піндара – найталановитішого серед чоловіків-аедів. Характеризуючи творчість аедів, Міхаель Шмідт відзначав, що в давній Греції періодично влаштовувались змагання поетів, і що серед кращих виконавців вже в ті далекі часи виділялась жінка Корінна, яка «навіть п'ять разів перемагала Піндара» [2, с. 303].

У вільному суспільстві античної доби відомими постають також чимало талановитих жінок-художниць, серед яких Арістарет (нар. 550 р. до н. е.) – авторка панно з Ефесу із зображенням богині Діани Тімарете (нар. 420 р. до н. е.) і Єлена Єгипетська (IV ст. до н. е.), якій приписують створення монументального полотнища «Битва при Іссії» про перемогу Олександра Македонського над армією персів.

Значно менше імен мисткинь відомо в добу європейського Середньовіччя, коли становище жінок у суспільстві було особливо безправним, їх вважали статтю нижчої природи і недосконалими в розумовій діяльності. Проте, все ж виділяється ряд талановитих письменниць і художниць-мініатюристок, що походили зі знатних родин: французька черниця, художниця і письменниця, зачинателька жанру дамських романів Геррада Ландсбергська (1130–1195), що стала відомою як авторка власного автопортрету (1180) та енциклопедії «Сад утіх» («*Hortus deliciarum*»), до якої власноручно створила близько трьохсот ілюстрацій; фламандська художниця Сусанна Хоренбоут (1503–1554) – авторка роботи «Спаситель» (1521), яку високо цінував Альбрехт Дюрер.

Щодо творчості жінок-мисткинь Далекого Сходу, де смаки та естетичні переваги суттєво відрізнялись від європейських, соціальна нерівність чоловіків та жінок була особливо загостреною. На формування естетичних принципів мистецтва Китаю вплинуло особливе ставлення до краси рідної природи, яку сприймали як божественний витвір. Імператорів вважали посланцями з неба та особами, наділеними магичною силою естетичного і психологічного впливу, тому впродовж кількох тисячоліть створювати мистецькі твори дозволялось лише їм. В наслідок подібних укорінених думок у ранньому суспільстві Китаю статус жінок тривало був значно нижчим за статус чоловіків, а участь жінок у мистецькій та музичній діяльності

продовжувала бути обмеженою. Багато віків тут спостерігались дискримінація жінок і ставлення до них як до меншовартісного прошарку суспільства. Така ситуація тривала впродовж усіх часів царювання імператорських династій аж до початку XX ст., коли династії було повалено і утворилась нова держава – Китайська Республіка (1911). До цього часу жінки майже виключно не мали права показуватися на людях, а тим більше брати участь як виконавиці в концертних заходах.

Проте, ствердження думки про абсолютну «недіяльність» жінок-мисткинь у Давньому Китаї було б надто категоричним. Для спростування цієї уяви наведемо декілька прикладів, що засвідчують про існування і творчість справді особливо талановитих жінок, постаті яких від незабутніх часів з'являлись на небосхилі різних видів китайського мистецтва – танцювального, поетичного, музичного виконавського і композиторського.

Найдавнішою відомою серед них вважається Лі (роки життя невідомі)¹, що була придворною танцівницею і улюбленою наложницею при імператорі Ву з західної династії Хань. Про походження і життєвий шлях Лі відомо небагато: вона була родом з родини простих мандрівних артистів, які дуже полюбили музику і танці. Віддані танцювальному мистецтву, батьки виховали двох дочок – Лі і Яньнянь. Мистецтво Лі було помічено чиновниками імператора і відзначено як неперевершеної танцівниці. Це посприяло тривалому її утриманню при імператорському дворі, зведенню до числа фавориток і виходу всієї сім'ї зі злиднів. Про нечувану віртуозність, граціозність і немов магичну силу танцювального мистецтва Лі знаходимо згадки в переказах Давнього Китаю [3]:

Коли ущелина гори Хуашань була надто вузькою, води не могли пройти до селищ.

Лі танцювала і води почали рухатись стрімко.

Від часів нашої доби відомою постає Бан Чжао (45–117 рр.) – письменниця та історик, донька відомого в давньому Китаї історика Бана Бяо, авторка літературних праць «Дунчжун Фу» і «Жіночі заповіді».

Шангуань Ваньєр (664–710) – наложниця імператора Тайцзуна (доба Тан, 618–907), а потім його честолубивої дружини У-хоу, що привласнила собі титул Небесної імператриці. Шангуань була відомою як поетеса та авторка збірки з 32-х поезій «Вірші Тан». Завдяки її кмітливому розуму і чудовому володінню словом імператорка У-хоу використовувала її таланти як придворної чиновниці.

¹ Поодинокі факти про її мистецтво датовані 220-206 рр. до н. е.

Ян Юхуань (719–756 рр.) – придворна музикантка і танцівниця часів династії Тан, що славилась неперевершеним відчуттям ритму і відтворенням у танцювальних рухах найскладніших ритмічних конфігурацій. В історії танцювального мистецтва Китаю відомими залишились описи про її танцювальні номери – «Танець Ху Сюань» і «Неонове плаття з пір'я».

Лі Цинчжао (1084–1155) – поетеса династії Сун (до нас дійшла її збірка «Колекція Лі Цинчжао»). Була представницею Школи Граціозної Ци, перебуваючи в якій і виявляючи особливий талант художнього виконання, читала поезії інших поетів – своїх сучасників зі збірки «*Yi'an Ju Shi Collection*». Завдяки збереженим описам її літературних читань із зазначенням назв віршів, багато з них внесено до звідних каталогів античної літератури. Більшість з поезій цієї збірки очікують свого віднайдення, подальшого розшифрування та опрацювання.

Пошуки талановитих жінок-мисткинь давнього Китаю дозволили виявити серед них декількох справді талановитих музиканток. Кожна з віднайдених постатей характеризується яскравими здібностями в сфері компонування музичних творів, а також у сфері виконавства на різних музичних інструментах з групи струнних щипкових – на піпі, чжені і гуцині. Підсумування виконавських здобутків цих жінок дає можливість стверджувати про доволі важливе, поряд із чоловіками, їх значення, і навіть в окремих випадках про їх вплив на загальний розвиток національної інструментальної культури Китаю.

З найбільш ранніх серед жінок-музиканток Китаю виділяються Су Іпо – майстерна виконавиця на піпі (двохструнний щипковий інструмент) часів Західної династії Чжоу (1027–256 рр. до н. е.). В переказах повідомляється, що вона «від свого батька отримала теоретичні знання про сім тонів гри на піпі і створила власну збірку «Сім мелодій» [4, с. 16], застосувавши в своїх мелодіях восьмий тон. Дослідники вважають, що винахід Су Іпо, поширюючись центральними землями Китаю, став важливим для подальшого розвитку давньої китайської музики і щодо розширення кількості ступенів пентатонного ладу, і щодо розвитку ритмів, які можна відтворювати на піпі. Китайський історик початку XX ст. Фен Ченцзюнь навіть припускає, що «піпа стала головним національним музичним інструментом у нашій країні саме завдяки мистецтву гри Су Іпо» [4, с. 16].

Талановитою виконавицею на піпі і композиторкою була Ян Пей Сінгу – її ім'я відоме як авторки твору «Піпа Сін». Завдяки розшифруванню в кінці

1930-х років музичного тексту цього твору, виявленню чарівливої краси його музики і введенню до виконавського обігу, твір «Піпа Сін» дотепер долучають до переліку шедеврів музики для піпи.

Про композиторку, виконавицю на гуцині (струнному щипковому інструменті, що вважається найбільш раннім попередником цитри) і письменницю Цай Янь (239–173 рр. до н. е., династія Хань) вдалось віднайти дещо більше інформації: Цай Янь, походила зі знатної родини одного з північних правителів Китаю, Цзііна. Вже за років свого життя вона прославилась як талановита письменниця, композиторка і виконавиця власних творів на гуцині. Цай Янь була однією з найбільш високоосвічених та ерудованих жінок свого часу, мала також глибокі знання з астрономії і географії. Серед її музичних композицій кращим вважався твір «Вісімнадцять ударів Ху Цзі», який вона особисто виконувала на гуцині, і який відтоді, згідно з описами в давніх літературних працях, дотепер вважають шедевром національної музики для цього інструмента.

Чжоу Веньцзюнь (220–180 рр. до н. е., доба Західної династії Хань) – поетеса, авторка і виконавиця творів на чжені (струнний щипковий інструмент типу гуслів). Вона є авторкою неперевершеної за красою мелодії для чжена «Фенікс шукає Фенікса», а також збірки поезій «*Baitou Yin*».

При порівнянні походження і визначення терміну «компонувати музичні твори» було виявлено, що в Китаї і в Західній Європі на це існували різні погляди. В Китаї в праці «Лунь юй» («Бесіди і судження») уперше про створення музичних творів ще в V ст. до н. е. писав мудрець Конфуцій [К]. Він надавав цьому поняттю походження із Всесвіту. Зауважимо про своєрідне переформулювання з цією сентенцією сучасної музикознавиці Олени Маркової: «Зосередження музичної виразності на естетизмі узагальнює ... у філософсько-розумовому осягненні музики як дотичності до Вічного» [5, с. 167–168]. Конфуцій вважав, що даром Всесвіту (або небесним даром) може бути наділена тільки високоосвічена людина – тобто та, яка володіє етикетом і вміннями створювати поезії і музику. Також Конфуцій писав про те, що в вихованні музика (юе) повинна поєднувати гру на музичних інструментах, спів і танець. «Всі музичні звуки народжуються в людському серці. Музика виникає, коли проявляються почуття. Коли звуки записані, виникає музика» [6, с. 109–114].

На Заході до дискусії про композиторську творчість уперше звернувся французький теоретик Хукбальд у трактаті «Музика (885 р.)», в якому

серед іншого уперше використав терміни «компонувати», «композиція» і «композитор». Фламандський теоретик Іоанн Тинкторис уперше виділив у терміні «композитор» важливі характеристики – елемент творчої праці композитора та естетичний принцип процесу створення музичного твору (праця «Мистецтво контрапункту», 1477). Визначення «композитор» як професії надав швейцарський музичний теоретик Глареан (1488–1563) у трактаті «Додекахорд» (1539), де називав творців музичних творів професійними авторами.

В цьому дискурсі важливим стає пригадати думки одного з найдавніших філософів Китаю Лао-цзи, який уперше в історії задекларував думку про походження музики із Всесвіту та про її естетичну сутність та здатність емоційно впливати на людину: «Музика – це особливі таємничі символи свідомості. ... Вона вражає душу і п'янить емоціями. ... Боги записали ці звуки і передали їх вниз, а потім вже з'явилась світська музика» [7, с. 167–168].

Щодо вивчення музичних наук (а також філософії, інших видів мистецтв) відомо, що в 318–168 рр. до н. е. діяла Академія Цзися – найдавніший в історії Китаю освітній заклад, в якому працювали послідовники Лао-цзи – Мен-цзи і Сюнь-цзи. Як і Лао-цзи, вони залучали музику до мистецьких наук. Один з перших китайських істориків Сима Цянь писав, що за 150 років діяльності Академії Цзися в ній навчалось понад 1000

учнів. Це були вибрані учні, яких відбирали за певними яскравими талантами, красномовністю (але не балакливістю), прагненням до знань і мистецтв та старанністю [8, с. 203]. В Академії не навчалось жодної жінки.

Лише наприкінці ХХ ст. після знайомства з дискусійними оглядами поняття «гендер» американських вчених (антропологині Маргарет Мід, етномузиколога Алана Ломакса та дослідника гендерної ідентичності Роберта Столлера) в Китаї розпочався процес привернення уваги до постатей китайських композиторок-жінок, поступового вивчення їх творчості і надання заслуженої оцінки.

Висновки. Спостережено відмінності в специфіці осмислення в Західній Європі і на Далекому Сході думок про походження музики, її естетичну сутність, емоційний вплив, а також відмінності в осмисленні понять «композитор» і «компонувати музичні твори».

Віднайдені відомості про давніх китайських жінок-музиканток – композиторок та виконавиць – дають можливість зробити висновок про значний вплив, поряд із чоловіками, їх досягнень на загальний розвиток національного музичного мистецтва щодо розвитку гри на струнних щипкових музичних інструментах, розширення та введення в виконавську практику знань з теорії музики, створення на рівні з чоловіками високохудожніх віртуозних зразків.

Література

1. Wegele, Franz Xaver. Schmidt Michael Ignatz. *Allgemeine Deutsche Biographie*. 1891. URL: <http://www.deutsche-biographie.de/pnd119056151.html?anchor=adb>
2. Wurzbach D. C. Schmidt, Michael Ignaz. *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich: enthaltend die Lebensskizzen der denkwürdigen Personen, welche seit 1750 in den österreichischen Kronländern geboren wurden oder darin gelebt und gewirkt haben*. Wien, 1856. Vol. 30. S. 303. URL: https://archive.org/stream/BiographischesLexikonDesKaiserthumsOesterreichOcr41/Wurzbach41_djvu.txt
3. Лі Даюнь. Критичний розгляд давніх переказів Китаю. Лоян, 1934. 128 с.
4. Фен Ченцзюнь. Дослідження давніх переказів Китаю. *Guowen zhoubao*. Пекін, 1929. № 9. С. 169.
5. Маркова О. М. Музична естетика – філософія музики: генеза та актуальна сучасність музикознавства. *Вісник НАКККіМ. Щоквартальний науковий журнал*. Київ, 2002. Вип. 3. С. 162–168.
6. Конфуцій. Лунь юй. Пекін: Народне видавництво, 1988. 224 с.
7. Ян Шихун. Книга про Шлях. Зібрання основних думок. Пекін, 1994. 298 с.
8. Сима Цянь. Історичні записки. Розділ «Бень цзі» (Основні записи). Пекін, 1970. 318 с.

References

1. Wegele, Franz Xaver (1856). Schmidt Michael Ignatz. *Allgemeine Deutsche Biographie*. Retrieved from: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd119056151.html?anchor=adb> [in German].
2. Wurzbach, D.C. (1856). Schmidt, Michael Ignaz. *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich: enthaltend die Lebensskizzen der denkwürdigen Personen, welche seit 1750 in den österreichischen Kronländern geboren wurden oder darin gelebt und gewirkt haben*. Wien. Vol. 30. S. 303. URL: https://archive.org/stream/BiographischesLexikonDesKaiserthumsOesterreichOcr41/Wurzbach41_djvu.txt [in German].
3. Li Daoyun'. *Krytychnyy roz'hlyad davnikh perekaziv Kytayu* [Li Daoyun (1934). A critical review of ancient Chinese traditions]. Luoyang. 128 p.
4. Fen Chentszyun'. *Doslidzhennya davnikh perekaziv Kytayu* [Feng Chengjun (1929). Study of ancient Chinese traditions]. *Guowen zhoubao*. Beijing. No. 9. P. 169.

5. Markova, O.M. (2002). Muzychna estetyka – filosofiya muzyky: geneza ta aktual'na suchasnist' muzykoznavstva [Musical aesthetics – philosophy of music: genesis and actual modernity of musicology]. *Bulletin of NAKKKiM. Quarterly scientific journal*. Kyiv. No 3. Pp. 162–168 [in Ukrainian].
6. Konfutsiy. Lun'yuy. [Confucius (1988). Lun yu]. Beijing: Peoples Publishing House. 224 p.
7. Yan Shykhun. (1994). Knyha pro Shlyakh. Zibrannya osnovnykh dumok [A book about the Path. Collection of main ideas]. Beijinf. 298 p.]
8. Syma Tsyau'. (1970). Istorychni zapysky. Rozdil «Ben' tsi» (Osnovni zapysy) [Historical notes. Section «Ben Tzu» (Basic Records)]. Beijing. 318 p.

Chang Yuan – Postgraduate student, Lviv National Music Academy named after M. V. Lysenko

Gender specificity of artistic creative work of ancient China

The problem of researching women's creative work from the earliest times to the present day is increasingly becoming the subject of study by modern Ukrainian and foreign scientists. The article highlights aspects of artistic and musical creative work of female artists of ancient China and identifies the most talented figures who had an important impact on the history of the development of Chinese art. A complex of methods was used in the research process, among which source studies, search activities and musicological method became the priority. The gender specificity of compositional and performing creative work was studied in the aspects of genre specificity, elements of musical language, features of performance in the works of S. Pavlyshyn, M. Perepelytsia, T. Molchanova, O. Bebechko, M. Schmidt [7], A. Lomaks, D. Wurzbach, of Chinese authors Qiu Difan, Sun Fanfang, and others. The study of ancient Chinese narrations by Fen Chentszyun' [4], Li Daoyun' [3], thoughts of philosophers Lao-tzu [7] and Confucius [6] were used. The contribution of ancient female musicians of China to the development of playing musical instruments from the group of pizzicato strings were clarified; differences in understanding opinions about the origin of music, its aesthetic essence, emotional impact, the concept of "composing musical works" in Western Europe and in the Far East were elucidated. The figures of the most outstanding female artists of ancient China in the field of poetry, dance, fine arts, musical performance and composition were identified, and their artistic achievements were investigated. The effects of composer creative work and performance of ancient female musicians on the further development of Chinese national musical art and instrumental culture were summed up. Summarizing the compositional and performing achievements of ancient female musicians makes it possible to affirm their great importance, along with men, for the development of national music: in the creation of unsurpassed in beauty melodies and technically complex virtuoso works which are still being included in the treasury of Chinese music, in significant enrichment of the rhythmic component, in expanding the number of levels of the pentatonic scale.

Key words: gender, artist, creativity, composer, compos, performer.